

אלא, מפני תיקון העולם [שיהיה מיושב] — כופין את רבו, ועושה אותו בן חורין, וכותב לו העבד לאדון שטר חוב על חצי דמיו שהפסיד האדון, ויפרע העבד את השטר כשיהיה לו ממון.

וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, וזו היא "משנה אחרונה" שאמרנו.

שונינו במשנה: חוץ מחרש שוטה וקטן: (1)

ויש לפרש את הפטור של חרש מראייה בשני אופנים:

האחד: הואיל ואין בו דעת הרי הוא פטור כדין שוטה וקטן.

ולפי זה אין לפטור אלא מי שהוא חרש שאינו שומע ואינו מדבר, שאין בו דעת, אבל מי שמדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר, שיש בו דעת, הרי הוא חייב בראייה.

השני: מצות ראייה נלמדת בגזירה שוה ממצות הקהל. וכשם שבהקהל פטור כל מי שאינו שומע [ואפילו אם הוא מדבר], כך בראייה [וכמבואר בהמשך הסוגיא].

ולפי פירוש זה, אף המדבר ואינו שומע או השומע ואינו מדבר פטור מן הראייה.

ועתה מדייקת הגמרא מלשון משנתנו כאופן הראשון:

דתנן: מי שחציו עבד וחציו בן חורין, הרי זה עובד את רבו יום אחד, ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל.

אמרו להם בית שמאי:

ב-ב אמנם תקנתם את רבו בכל עניניו, שהרי אין לו בעבד אלא צד ממון.

ואולם את עצמו — לא תקנתם בכל עניניו!

כי תקנתם רק את ענין הממון שבו, ולא תקנתם אותו בענין מצות פריה ורביה.

שהרי לישא שפחה [כדין עבד, המותר בשפחה] אינו יכול, כיון שחציו בן חורין ואסור בשפחה.

ומאידיך, גם לישא בת חורין אינו יכול, כיון שחציו עבד ואסור בבית חורין.

שמה תאמר: הואיל ואסור הוא בכל הנשים שבעולם, ליבטיל [יתבטל] מפריה ורביה!

אי אפשר לומר כן.

שהרי, והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה —

שנאמר "לא תהו בראה [לא ברא הקב"ה את הארץ כדי שתהא ריקנית ולא מיושבת, אלא] לשבת יצרה".

הסיפא שנשנית קודם חזרה — משנה אינה זזה ממקומה, רש"י.

ורבינו עקיבא איגר לקמן ד א, העיר, שאף למשנה אחרונה נתמעט חצי עבד וחצי בן חורין מן הראייה כשהוא סריס ואינו יכול לקיים פריה ורביה.

ויש מי שהעיר, דלפי זה יקשה, למה לנו

לידחק לומר: משנה לא זזה ממקומה, נימא דסיפא מיירי במי שאינו יכול לקיים פריה ורביה?!

1. הסוגיא הבאה וכפי שפירשה רש"י עמומה מאד ונתחבטו בה האחרונים, והפירוש המתבאר בפנים הוא על פי דרכו של הטורי אבן, ואינו

קתני במשנתנו "חרש" דומיא ד"שוטה וקטן".

ומהסמיכות של חרש לשוטה וקטן, למדנו [לפי רש"י ג א ד"ה ושאינו]:

מה שוטה וקטן האמורים במשנתנו, סיבת הפטור שלהם הוא משום דלאו בני דעה הם.

אף "חרש" שפטרה אותו משנתנו מראייה, סיבת הפטור שלו היא משום דלאו בר דעה הוא.

אבל חרש שיש בו דעה, כגון מדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר, הרי הוא חייב בראייה.⁽²⁾

וקא משמע לן משנתנו, שלא פטרה אלא את החרש שאינו שומע ואינו מדבר, כדתנן במסכת תרומות:

חרש שדיברו חכמים בכל מקום,⁽³⁾ הוא החרש שאינו שומע ואינו מדבר!

הא מדבר ואינו שומע,⁽⁴⁾ או שומע ואינו מדבר — חייב בראייה. ואין לומדים גזירה שוה מהקהל, וכפי שמוכח ממשנתנו.

ואומרת הגמרא, תנינא להא, שגם בברייתא שנינו את המבואר במשנתנו, שאדם אשר אינו שומע ואינו מדבר, הוא הנקרא "חרש":

דתנו רבנן בברייתא:

אדם המדבר ואינו שומע זהו הנקרא "חרש".

והשומע ואינו מדבר זהו הנקרא "אילם".

ויש לזה הוכחה ממשנתנו, כי הניחא אם שם חרש הוא על השמיעה, יש מקום לקרוא גם למי שאינו שומע ואינו מדבר בשם חרש, כי סיבת האילמות היא חוסר שמיעתו, ונקרא על שם הגורם.

אבל אם שם חרש נופל על האילם, לא היה

כדברי רש"י ודחוק בלשון הסוגיא; וראה עוד ביאור בסוגיא בהגהות רבי אלעזר משה זצ"ל.

2. בטורי אבן ביאר הדיוק [ראה שם הכרח]: אם תמצוי לומר דילפינן גזירה שוה מהקהל, אם כן אף מי שאינו מדבר ושומע שאינו נקרא "חרש" אלא "אלם" [כדלקמן] אף הוא פטור, והרי משנתנו לא הזכירה בין הפטורים אלא את החרש, ועל כרחך משום שאינו בר דעת הוא פטור, ומשנתנו בחרש שאינו שומע ואינו מדבר. אמנם כתב שם, דמרש"י ד"ה חסורי מחסרא, נראה שלא כפירוש זה, וראה עוד ביאור אחר שם; והדבר מפורש ברש"י ג א ד"ה ושאינו, שהדיוק הוא מדסמך חרש לשוטה וקטן, וכן משמע בתוספות שהקשו, למה לא דייקנן כן במקומות אחרים.

3. דברי רש"י שכתב: חרש שדיברו חכמים בכל מקום שהשוו אותו לשוטה, צריכים ביאור, שהרי לדבריו אין המשנה בתרומות מדברת אלא על החרש שהוא פטור משום שהוא כשוטה, ועל זה בלבד הוא שאמרו, שאין זה אלא בחרש שאינו שומע ואינו מדבר, וללמדך שרק הוא כשוטה; וכיון שכן קשה, הרי לזה אין כל הוכחה מהמשנה, כי אין המשנה מבארת מי הוא החרש שאינו בר דעת, ועל דרך שתמה בטורי אבן ד"ה תנינא על רש"י בהמשך הסוגיא. [מלבד תמיהות נוספות על מהלך הסוגיא; וכנראה דלרש"י מהלך אחר מן הטורי אבן בסוגיא, אלא שלא ביארו רבותינו את דבריו].

4. כתב רש"י: מדבר ואינו שומע, תחלתו היה פקח עד שלמד לדבר ואחר כך נתחרש.

צריך מי שאינו שומע ואינו מדבר להיקרא בשם חרש, אלא בשם אחר.⁽⁵⁾

וממשיכה הבריייתא: זה וזה — החרש הנזכר, והאילם — הרי הן כפקחין לכל דבריהם.

ומפרשינן: וממאי ד"מדבר ואינו שומע" זהו "חרש", ואילו "שומע ואינו מדבר" זהו "אילם"?

דכתיב: "ואני כחרש לא אשמע, וכאלם לא יפתח פיו".

ואיבעית אימא: ראשי תיבות של "אילם" הוא כדאמרי אינשי: אישתקיל מילוליה [ניטל דיבורו].

ועתה חוזרת הגמרא למה שדייקנו ממשנתנו, שאדם המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר — חייב בראייה.

ופרכינן: והתניא איפכא: חרש המדבר ואינו שומע, ואילם השומע ואינו מדבר — פטור מן הראייה!?

ומכח קושיא זו אמר רבינא, ואיתימא רבא לפרש משנתנו כאופן השני שנזכר לעיל, שהחרש פטור גם כשהוא בן דעת [ונלמד ממצות הקהל וכדמפרש הגמרא ואזיל].

ומה שדייקנו "חרש דומיא דשוטה וקטן" לא

תיקשי לך, כי לא השוותה המשנה חרש לשוטה וקטן אלא לענין שמחה, ולא לענין ראייה:

והסורי מיהסרא משנתנו, והכי קתני:

הכל חייבין בראייה ובשמחה, חוץ מחרש המדבר ואינו שומע או השומע ואינו מדבר, שפטור מן הראייה מגזירה שוה מהקהל, וכדמפרש ואזיל.

ואע"פ שפטור — המדבר ואינו שומע או השומע ואינו מדבר — מן הראייה, הרי הוא חייב בשמחה, שהרי בר דעת הוא ואין שמחה נלמדת מהקהל, וכדמפרש ואזיל.

ואת שאינו לא שומע ולא מדבר [הוא החרש הנזכר במשנה שסמכוהו לשוטה], וכן שוטה וקטן, פטור אף מן השמחה, הואיל ופטורים מכל מצוות האמורים בתורה.

תניא נמי הכי: הכל חייבין בראייה ובשמחה, חוץ מחרש המדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר, שפטורין מן הראייה.

ואף על פי שפטור מן הראייה, הרי הוא חייב ג-א בשמחה.

ואת שאינו לא שומע ולא מדבר, ושוטה וקטן — פטורין אף מן השמחה, הואיל והם פטורין מכל המצוות האמורות בתורה.⁽¹⁾

1. בדין חגיגה בחרש המדבר ואינו שומע ובאלם השומע ואינו מדבר, נחלקו הראשונים:

הרמב"ם [חגיגה ב ד] כתב: כל החייב בראייה חייב בחגיגה, וכל הפטור מן הראייה פטור מן החגיגה.

אבל התוספות כאן כתבו: רק מי שאינו שומע ואינו מדבר פטור מן החגיגה, אבל האחרים

5. כן פירש הטורי אבן, וחלק על רש"י שהסיוע הוא לסיפא של הבריייתא [וכפשטות משמעות הסוגיא]: וזה וזה כפקחין לכל דבריהם, כי אין ללמוד כן מן המשנה שלא ביארה מי הוא אותו חרש הדומה לשוטה [מלבד תמיהות אחרות במהלך הסוגיא לפי דברי רש"י].